

STUDIE

Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (Slovenská republika) v současných českých učebnicích dějepisu

IRENA KAPUSTOVÁ

The Protectorate of Bohemia and Moravia and the Slovak State (Slovak Republic) in contemporary Czech history textbooks

This paper discusses curricular documents and the target skills that pupils were expected to acquire based on them. It also describes the methods and forms of teaching history which were, under the guidance of teachers, intended to help shape pupils' historical consciousness. Additionally, it examines the role of the history textbook as a basic didactic aid for both teachers and pupils. What is important in this regard is not only the content (information and facts) presented, but also, and especially, the principles for working with resources, ways of assigning tasks and the formulation of questions. The analytical part of the paper focuses on the most widely used textbooks in the Czech Republic, specifically analysis of the Protectorate of Bohemia and Moravia and the Slovak State. It also examines the forms of questions and other tasks assigned to pupils. In the conclusion, the analysis is briefly evaluated and discussed.

Keywords: curricular documents, history textbooks, analysis, Protectorate of Bohemia and Moravia, forms and methods of teaching

Na povolání pedagogů všech stupňů škol jsou dlouhodobě kladeny stále vyšší požadavky, které jsou úzce spojeny s modernizací vyučování. Zmíněné nároky se netýkají pouze historie, ale všech vyučovacích předmětů. Stále větší flexibilitu v přizpůsobování se novým podmínkám ve školství a celé společnosti vyža-

duje primárně ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy prostřednictvím kurikulárních dokumentů (rámcových vzdělávacích plánů především), ale také odborná veřejnost, rodiče žáků, v některých případech i žáci sami.

V dnešní době ve školách již nelze aplikovat pouze klasickou frontální výuku, ale pedagog by měl používat takové formy a metody učení, které žáky doveďou k nejvyšším hladinám klíčových kompetencí, aby dokázali aplikovat získané poznatky v každodenním životě. Je také nutné využívat velké množství didaktizovaných i nedidaktizovaných pramenů a jiných materiálů, které jsou k dispozici především prostřednictvím moderních technologií.¹ Všechny zmínované zdroje se stávají školními historickými prameny a jejich prostřednictvím žáci získávají cílové dovednosti zakotvené v kurikulárních dokumentech. Takové požadavky kladou vysoké nároky na kreativitu, další vzdělávání, každodenní přípravu nebo např. i evaluaci učitelů i jimi vyučovanou školní mládež. V rámci výuky dějepisu často narážíme na problém, že jmenovaný předmět je mnoha recipienty vnímán jako okrajový, nekontinuální s moderní dobou a se současným světem.² Právě díky začlenění moderních technologií do výuky, zajímavých edukačních metod či forem výuky můžeme ale žáky k zájmu o historii dobře motivovat.

Dějepisné učebnice jsou v poslední době součástí moderních výzkumů jako specifický druh historické literatury se zvláštním edukačním určením, což respektuje jejich struktura a rozvržení. Učební texty se vedle své role základního edukačního prostředku stávají také obrazem doby svého vzniku a prezentují rovněž způsob popisu historie v konkrétním období. Stávají se tak historiograficky cennou záležitostí, přestože poznatky historické vědy ze zřejmých důvodů (srozumitelnost pro žáky, edukativní cíl) značně zjednodušují.

Od roku 2022 probíhá v České republice i na Slovensku finální fáze revize Rámcového vzdělávacího programu pro základní školství a navazovat by na ni v obou republikách měla revize RVP školství středního. V souvislosti s tímto procesem mají být inovovány i dějepisné učebnice. Než však nastane očekávaná situace, tedy vzdělávání v rámci inovovaných programů a podle nově koncipovaných učebnic, musí se pedagogové vyrovnat se současným stavem učebních textů a metodických materiálů.

1 Např. digitalizované archivní materiály.

2 Dokladují to např. koncepce ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy o spojení dějepisu se základy společenských věd nebo posílení hodinové dotace přírodovědných a technických předmětů na úkor humanitních apod.

Hlavním cílem předkládaného textu je sledovat na konkrétním příkladu témat Protektorátu Čechy a Morava a Slovenského štátu (Slovenské republiky),³ kterým konkrétním faktům daného období je věnována v učebnicích pozornost a jakým způsobem s nimi mají žáci dále pracovat (tzn. je-li dosahováno různých hladin klíčových kompetencí). Dílčím cílem je zjistit, zda se české učebnice věnují situaci na Slovensku ve stejném období a naopak.

Jako hlavní metoda výzkumu byla zvolena obsahová analýza učebnic cílená na faktografii a způsob práce s ní. Sledován byl dále typ a rozsah obsažených textů (základní text, doplňkový text a ikonografie) a modus operandi s nimi (otázky, úkoly a zadání pro žáky). V analýze sledované jevy a jejich vzájemná kontinuita jsou podstatou kvalitní dějepisné učebnice. Učební texty z nakladatelství SPN a Fraus jsou z důvodu přehlednosti a možnosti komparace analyzovány v tabulkách orientovaných na uvedené jevy. Nejnovější učebnice dějepisu je rovněž vydána nakladatelstvím Fraus (2022) a představuje zcela odlišný vyučovací princip, tzv. badatelský, proto nebylo možné aplikovat tabulkové schéma. Vybrána k analýze byla uvedená učebnice z důvodu, že je ve stávajícím školním roce testována plošně v celé České republice v rámci projektu D+.⁴

Současné školní učebnice dějepisu jsou základním didaktickým prostředkem, který má mít konkrétní parametry zajišťující optimální využití ze strany žáků. Zároveň mají být učební texty jako základní školní pomůcky vhodnou podporou pro pedagogy. Nutná je adekvátní verbální i ikonická prezentace učiva doplněná funkcí řídicí učení (základní text, rozšiřující text, shrnutí, návody, otázky, úkoly). Přehlednost a orientaci v textu zajišťují různé velikosti a typy písma, barev atd. Každou učebnici musí doplňovat orientační aparát (obsah, členění textu na tematické celky, kapitoly, vysvětlivky pojmů, časové osy apod.).

Významným a často opomíjeným problémem je adekvátní obtížnost výkladového textu pro konkrétní věkovou kategorii žáků. Sebelépe didakticky vybavená a strukturovaná učebnice nesplní svůj cíl, pokud bude její text např. nepřiměřeně formulován pro konkrétní věkovou kategorii, přesycený faktografií a odbornými pojmy či nepřehledně strukturovaný. Učitel v současnosti stojí před nelehkou volbou, kdy si může pro svůj vzdělávací předmět zvolit z široké nabídky učebnic několika nakladatelství. Všechny učebnice nabízené v českém prostředí jsou v souladu s aktuálními vzdělávacími dokumenty a opatřeny doložkou ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Jak však skutečně poznáme, že se v lákavém obalu nachází inzerovaná kvalita a adekvátní obsah? Josef

3 Změna názvu státního útvaru ze Slovenského štátu na Slovenskou republiku, k němuž došlo na základě ústavy přijaté 21. července 1939, není v učebnicích zaznamenána.

4 Podrobné informace ad klíčové kompetence a hladiny/úrovně klíčových kompetencí in: <https://dejepisplus.npi.cz/o-projektu/> (30. 3. 2023).

Maňák uvádí: „*Učitel stojí mnohdy před rozhodnutím, kterou z nabízených učebnic zvolit pro výuku, neboť na první pohled všechny slibují být kvalitním pramenem poznání i zárukou účinných výsledků. Dnešní učebnice mají vesměs přitažlivý vzhled, jsou v souladu s požadavky osnov (RVP), ale značné rozdíly vykazují v rozsahu učiva, jeho zpracování a přiměřenosti danému věku.*“⁵

Nabídka učebnicového trhu je stále širší a roste také potřeba pedagogů dokázat se zorientovat v nabídce různých nakladatelství. Jednou z možných cest je intenzivní výzkum a víceúrovňová analýza učebnic. Jako nutnost se pak především jeví zveřejňování výsledků výzkumů. Aby se předešlo vydávání obsahově neadekvátních výukových pomůcek (učebnic, pracovních sešitů, atlasů), jeví se jako ideální analyzovat koncepty učebnic před jejich vydáním. Vlastní tvorba nové učebnice by pak zákonitě měla vycházet z publikovaných výsledků analýz, doporučení odborníků, požadavků MŠMT a závazných školských dokumentů.

Množství a náročnost poznatků v současném světě stále vzrůstá, a je stále obtížnější zvládat, je. Vědeckotechnický rozvoj, stejně jako sociální, ekonomické a politické změny, ke kterým dochází v celosvětovém měřítku, nutí odborníky zabývající se vzděláním přehodnocovat jeho dosavadní pojetí. Cílem moderního vzdělání nemůže být již pouze osvojení určitého penza faktografie, ale především rozvíjení takových dovedností a vlastností, jako je samostatné myšlení, dovednost řešit problémy, hodnotit a analyzovat fakta, aplikovat je, umět se rozhodovat, schopnost tvořivě komunikovat.⁶ V této souvislosti se dostávají do popředí i schopnost a dovednost samostatně celoživotně získávat poznatky a orientovat se v nich, tj. samostatně se učit. Zvládnutí této dovednosti je nezbytným předpokladem pro smysluplné uplatnění v životě a ve společnosti. Výše zmíněné dovednosti jsou kodifikovány v celostátně závazných dokumentech, jako je Národní vzdělávací program a rámcové vzdělávací programy, a nazýváme je klíčovými kompetencemi.⁷

Zkušenosti mnoha pedagogů (základo-, středo- i vysokoškolských), stejně tak jako moje vlastní zkušenosti ukazují, že žáci a studenti mají stále nedostatečně rozvinutou dovednost samostatně pracovat a jsou fixováni na pamětní styl učení. Kritické výhrady k nízké úrovni připravenosti studentů pro vyšší nároky samostatnosti na středních a vysokých školách jsou ostatně zaznamenány v řadě statí, článků i monografií našich i zahraničních autorů.

5 MAŇÁK, Josef – KLAPKO, Dušan (eds.): *Učebnice pod lupou. Pedagogický výzkum v teorii a praxi*. Brno 2006, s. 73.

6 Viz např. PAŘÍZEK, Vlastimil: *Obecná pedagogika*. Praha 1991.

7 Rámcové vzdělávací programy, 2007, online in: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy> (30. 3. 2023).

Na všech stupních a typech škol je stále kladen důraz především na učení se z textu (od vlastních zápisků přes učebnicový text po odbornou literaturu). V této souvislosti se nabízí řada otázek, např.: Jak student percipuje text? Které poznávací činnosti se podílejí na porozumění textu? Které vlastnosti textu usnadňují nebo naopak znesnadňují efektivitu učení z textu?

Výše uvedené otázky, spolu s požadavkem větší individualizace učení, vedly k rozhodnutí věnovat se nejen problematice učení se z textu, ale také analýze učebnicových textů z hlediska sledování klíčových kompetencí. V některých částech učebního textu můžeme zaznamenat určitou ambici uplatnit mezioborový přístup (dějepis – občanská nauka / ZSV) s využitím hlediska didaktického, metodologického i obsahového. Zmíněný přístup ukazuje možnost multiperspektivního náhledu konkrétního tématu, což se zvláště u témat moderních dějin samo nabízí.

Dějepis jako vzdělávací předmět zahrnuje poznatky z mnoha dalších oborů a školních předmětů – mezipředmětové vztahy, které logicky vyplývají z historického poznání zkoumajícího vývoj společnosti ve všech oblastech života. „*Historie na jedné straně [...] integruje poznatky ze všech sfér života společnosti i jednotlivce, tím také integruje výsledky poznání jiných věd, které tento život zkoumají.*“⁸ Výchova k občanství / základy společenských věd, česká a světová literatura a zeměpis jsou vyučovací předměty s největším počtem styčných bodů, ani přírodní vědy však nezůstávají stranou (např. logika, statistika, grafy). Dějepis je tudíž nedílnou součástí společenskovedního vzdělání. „*Smysl dějepisu spatřujeme ve významu, který tento předmět má pro společnost jako celek i pro život každého jednotlivce, jenž se dějinám učí [...]. Smysl dějepisu, tj. vyjádření jeho stavu k současnosti, pak určuje cíl dějepisu a spoluurčuje místo předmětu ve školské soustavě.*“⁹

Obsah žákům předávaného učiva vedle legislativně závazných norem do jisté míry ovlivňuje i sám pedagog, jenž má pravomoc rozhodnout, které informace žákům v rámci vzdělávacího procesu zprostředkuje. Hlavním inspiračním zdrojem se pak stává dějepisná učebnice s doložkou akreditace MŠMT; tedy vytvořená v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem. Po důkladném promyšlení obsahu výuky je nutné stanovit správnou vzdělávací strategii, tedy zvolit ideální vyučovací metody a formy.¹⁰ Motivace a aktivizace žáků představují důležité složky vyučovacího procesu, které při vhodném zařazení

8 LABISCHOVÁ, Denisa – GRACOVÁ, Blažena: *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava 2010, s. 12.

9 ČAPEK, Vratislav a kol.: *Didaktika dějepisu II*. Praha 1988, s. 141.

10 Metody – soubor činností učitele i žáků vedoucích k dosažení vytčených cílů; formy – lze charakterizovat jako vnější i vnitřní uspořádání celé vyučovací jednotky.

pomáhají usnadnit dosažení cílů, aktivizují žáky, podporují jejich kreativitu, samostatnost a vedou je ke kooperaci.

K prezentaci výsledků učebnicové analýzy tématu *Protektorát Čechy a Morava a Slovenský štát (Slovenská republika)* jsem zvolila dvě nejvíce využívané učebnicové řady (viz výsledky plošného celorepublikového šetření 2019–2020; vlastní disertační práce).¹¹ Jde o učebnice nakladatelství SPN a Fraus. SPN je jediné nakladatelství, které vydává učebnice pro ZŠ a navazuje na ně učebnicemi pro gymnázia nebo učebnicemi pro SOŠ.

Dějepisné učebnice z nakladatelství SPN Praha (pro 2. a 3. stupeň)

Nakladatelství / rozsah tématu	Text základní / rozsah obsah	Text doplňkový / obsah, rozsah	Text ikonografický	Způsob práce s učebnicí / úkoly, otázky, zadání
SPN pro 9. ročník ZŠ ¹² Slovenský štát / Slovenská republika (celkem cca 1 str. A4)	kapitola III. / 2. světová válka sledované téma rozptýleně v průběhu, s. 56–70 vyhlášení státu 14. 3. 1939, s. 58 orientace státu, Tiso, HĽS, rasová nesnášenlivost × Romům, Židům, s. 62 – 63 29. 8. 1945 SNP, s. 70	ke Slovensku není	mapka rozděleného Československa (s. 58)	2 otázky zaměřené pouze na Slovensko (charakterizuj cestu Slovenska k samostatnému státu, uveď hlavní rysy režimu)
SPN pro 9. ročník ZŠ ¹³	protektorát průběžně s. 57–70 15. 3. 1939;	protektorát → komentáře k obrázkům	mapka (viz výše) „Arbeit macht frei“ – Terezín;	Který spisovatel se věnuje ve své tvorbě tomuto

11 KAPUSTOVÁ, Irena: *Kánon velkých Čechů v učebnicích dějepisu od roku 1918 a způsoby formování historického vědomí mládeže v současnosti*. Ostrava 2021, s. 211, 278 atd.

12 VÁLKOVÁ, Veronika: *Dějepis 9 pro základní školy. Nejnovější dějiny*. Praha 2009.

13 Tamtéž

<p>Protektorát Čechy a Morava (14 stran)</p>	<p>okupace + připojení k Velkoněmecké říši (von Neurath, Heydrich, Frank); perzekuce Židů, Romů – uvedení táborů; 2 strany věnované situaci Židů v protektorátu, jejich deportacím a vyhlazovacím táborům; domácí odboj (Obrana národa, Politické ústředí, PVVZ, odboj komunistický; západní zahraniční odboj (Londýn – Beneš, Šrámek); východní odboj (Moskva – Gottwald); atentát na Heydricha → stanné právo, heydrichiáda (Lidice, Ležáky) partyzánské skupiny 5. 5. 1945; Pražské povstání</p>	<p>z období protektorátu; doplňující text k obrázkům, holokaustu, Janu Opletalovi, ... vyhláška o uzavření vysokých škol</p>	<p>koncentrační tábor Belsen; známka s portrétem Hitlera; mapka Evropy s koncentračními tábory; židovská hvězda dvojjazyčné dopravní značky; foto židovského transporu... portrétní foto J. Opletala foto z rekonstrukce atentátu</p>	<p>období?; otázky vedoucí k definování pojmů; co bylo obsahem „konečného řešení židovské otázky“ ... jednoduché otázky typu: Kdo byl Jan Opletal?; Najdi více informací o Pražském povstání nebo Zjisti, kdo spáchal atentát na Heydricha</p>
<p>SPN Dějepis 4 pro gymnázia¹⁴</p>	<p>neopakuje informace uvedené v učebnici pro ZŠ</p>	<p>základní informace jen stručně opakuje v doplňkovém textu – některé události či pojmy pouze formou otázek a úkolů</p>		

15 KUKLÍK, Jan – KUKLÍK, Jan: *Dějepis 4 pro gymnázia a střední školy. Nejnovější dějiny*. Praha 2005.

SPN pro SOŠ¹⁵	shrnuje informace uvedené v učebnicích pro ZŠ, v některých ohledech je i redukuje		minimum ikonografie; některá se i shoduje s učebnicemi ZŠ	některé otázky se doslovně shodují s otázkami v učebnici pro 9. ročník
---------------------------------	---	--	---	--

Autoři učebnice z nakladatelství SPN předkládají sledované téma v tradičním modu. To znamená, že výklad problematiky je proložený dotazy, ke kterým většinou stačí přečíst text a zodpovědět je. Obdobně formulované otázky jsou i na konci tematického celku. Učebnice klade důraz na práci s pojmy: zde konkrétně protektorát, diktatura, totalita, holokaust, totální nasazení, konfidenti, kolaboranti.

Žákům stačí seznámit se se základním textem učebnice a odpovědět na základě přečteného. Učebnice nerozvíjí kreativitu žáků. Hladiny klíčových kompetencí tímto typem otázek a úkolů nelze rozvíjet a zvyšovat.¹⁴ Bonus v této učebnici představuje uvedení rozšiřující literatury ke každému probíranému tématu.

Dějepis pro základní školy a víceletá gymnázia z nakladatelství Fraus¹⁵

Nakladatelství/ rozsah tématu	Text základní / rozsah, obsah	Doplňkový text / rozsah, obsah	Ikonografický text	Způsob práce s učebnicí / úkoly, otázky, zadání
FRAUS pro 9. ročník ZŠ Slovenský štát / Slovenská republika (0.5 strany)	Slovensko za 2. světové války, s. 81; podepsání Ochranné smlouvy mezi Německem a Slovenskem → zahraniční politika, armáda a hospodářství	Hlinkova garda (kdy vznikla, co představovala, její role v historii)	vlajka Hlinkovy gardy portrét mladého G. Husáka	Kdy byla vyhlášena SR? Jakou roli sehrál G. Husák po roce 1968? Zjistěte jméno prezidenta SR a jeho osud po válce.

14 KKZV – Klíčové kompetence v základním vzdělávání. Praha 2007.

15 PARKAN, František – MIKESKA, Tomáš – PARKANOVÁ, Markéta: *Dějepis 9 učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Praha 2018.

16 ČORNEJ, Petr – ČORNEJOVÁ, Ivana – PARKAN, František – KUDRYS, Milan: *Dějepis pro střední odborné školy. České a světové dějiny*. Praha 2016.

	<p>podřízeny říši; protižidovská opatření; od 1939 se formuje odboj – občanský blok a komunistický odboj sjednoceny 1943 Vánoční dohodou, následně vzniká SNR; od 1942 vznikají partyzánské oddíly; slovenští vojáci v čl. zahraničních jednotkách</p>			<p>Co si představujete pod pojmem klerofašismus?</p>
<p>FRAUS pro 9. ročník ZŠ</p> <p>Protektorát Čechy a Morava (12 stran)</p>	<p>ČSR v období 2. světové války, s. 70–81; okupace + připojení k Německu (říšíští protektoři); perzekuce Židů a Romů – zmínka táborů; cca strana textu o situaci Židů v protektorátu, jejich deportacích, koncentračních a vyhlazovacích táborech; domácí odboj (PRNV); západní zahraniční odboj Británie a SSSR – výsadky; atentát na Heydricha → stanné právo, heydrichiáda</p>	<p>sloupec na volné straně listu</p> <p>jména protektorů</p> <p>jména atentátníků + doplňující otázky</p> <p>ukázka k vyhlášce K. H. Franka</p> <p>kostel sv. Cyrila a Metoděje poslední úkryt parašutistů</p> <p>heydrichiáda (Chelmno)</p>	<p>mapka rozděleného Československa</p> <p>podobizny protektorů</p> <p>pomník padlým 1. odboje</p> <p>poto titulní strany zvláštního vydání novin → ATENTÁT / výnos</p> <p>portréty Gabčíka a Kubiše</p> <p>velké foto pojaté jako mapka s popisky (fotorekonstrukce</p>	<p>Příklady otázek a zadání: Proč titul „zastupující protektor“? (s. 72)</p> <p>Podle obrázku rozlište 1. a 2. odboj. (s. 78)</p> <p>Hrála národnost parašutistů roli při atentátu?</p> <p>Zjistěte místa působení výsadku Silver A.</p> <p>Zjistěte, kdo zradil parašutisty.</p> <p>K čemu nabádala vyhláška po atentátu?</p>

	(Lidice, Ležáky; dále i Javoříčko, Ploština, Prlov...), partyzánské oddíly – nová kvalita odboje (2 strany); 5. 5. 1945 Pražské povstání	jmenovány nejznámější partyzánské oddíly v Čechách (Sever, Jan Žižka...)	atentátu) památník lidickým dětem podobizna K. Krofty a generála Luži foto přehlídky partyzánské jednotky ve Vizovicích 1945	www.lidice-memorial.cz Najděte v naší historii osobnost, která reprezentuje dané období dějin.
--	--	--	---	---

Učebnice z nakladatelství Fraus pracuje podstatně důsledněji s kompetenčními hladinami a s různou náročností otázek a úkolů. Vnáší do učebních textů náznaky principů badatelského dějepisu, které se zásadně prosadily v nově vydané učebnici soudobých dějin pro ZŠ (2022).

Pojmy protektorát, kolaborace aj. mají žáci samostatně definovat, v učebnici se pracuje s komparací dějinných událostí, je zde patrná kontinuita s předchozími popřípadě pozdějšími dějinami (viz role G. Husáka za války a po roce 1968).

Zcela odlišným způsobem (ve srovnání s SPN) informuje také o Slovenském štátu / Slovenské republice (např. jméno prezidenta musí recipient vyhledat, v doplňkovém textu uvádí Hlinkovu gardu a její zásadní roli v daném tématu) a zapojuje do získávání informací i samotné žáky (práce s fotografií, plánkem...). Učebnicový text využívá mezioborový náhled, např. historie – literatura: „Smrt si říká Engelchen“ (Mňačko). V textu je aplikována i multiperspektivita, která podporuje rozvoj kritického myšlení.¹⁷

Nejnovější akreditovanou učebnicí dějepisu v ČR jsou *Soudobé dějiny*¹⁸ z nakladatelství Fraus, jejímiž tvůrci jsou autoři z Ústavu pro studium totalitních režimů (ÚSTR). Učebnice využívá metodu badatelské výuky, která je již dlouhodobě aplikována v německých mluvících zemích¹⁹ a také v anglosaském prostředí.²⁰

17 Učební text uvádí fakt – zadaná otázka: Jak asi situaci vnímali účastníci a jak ji vnímáte vy, dnešní žáci?

18 *Soudobé dějiny – badatelská učebnice dějepisu pro 9. ročník*. Praha 2022.

19 SCHREIBER, Waltraud und Kol.: *Historisches Denken. Ein Kompetenz-Strukturmodell. Kompetenzen: Grundlagen – Entwicklung – Förderung, Band 1*. 2006, online in: https://edoc.ku.de/id/eprint/1768/1/Sonderdruck_Kompetenzen.pdf (30. 3. 2023).

20 SEIXAS, Peter – MORTON, Tom: *The Big Six: Historical Thinking Concepts*, online in: <https://historicalthinking.ca/historical-thinking-concepts> (30. 3. 2023).

Ke sledovanému tématu období protektorátu nová učebnice předkládá dvě lekce „Odboj a kolaborace“ a „Rasové pronásledování v protektorátu“. Slovensku učebnice žádný prostor nevěnuje. K učebnici jsou vytvořena cvičení na elektronické platformě *HistoryLab*, metodika a pracovní sešit. Badatelská otázka k lekci **odboj a kolaborace** zní: „Jak lidé reagovali na okupaci českých zemí?“

Uvedenou nejnovější učebnici není možné analyzovat identickým způsobem jako předchozí dvě, protože je strukturována zcela odlišně než učebnice ostatních nakladatelství. K odpovědi na badatelskou otázku se žáci pod vedením učitele dostanou cestou práce s různými zdroji. Text je možné členit na výkladový a zdroje (prameny písemné, ikonografické atd.), které žáci analyzují a odpovídají na otázky k nim. Otázky, které jsou žákům kladeny, nabízí metodika v různých úrovních/hladinách:²¹ Nejjednodušší na základě principu vyhledat v textu nebo vyčíst z obrázku (fotografie, karikatura apod.) explicitní odpověď. Náročnější jsou úkoly, kde je nutné komparovat zdroje nebo je analyzovat.

Výkladový text obsahuje základní informace o vzniku Protektorátu Čechy a Morava, věnuje se pojmu kolaborace, uvádí, jak obyvatelstvo vnímalo okupaci. Dále je pozornost věnována atentátu na Heydricha jako zlomovému bodu. Heydrich je zmíněn jako strůjce holokaustu a člověk aplikující politiku „cukru a biče“. Ležáky, Lidice a krvavé období heydrichiády jsou zaznamenány jako odvěta za atentát. Výkladovou část textu uzavírají otázky morálního charakteru: Zapojím se do odboje, nebo nebudu dělat nic? Na stejné straně (42) nalezneme i fotografii památníku operaci Anthropoid s otázkou pro žáky, proč k instalaci pomníku došlo až po sedmdesáti letech. Následuje ukázka z deníku (zdroj 1), po jejímž přečtení žáci řeší různé možné pohledy na atentát.

Druhá učebnicová strana (43) se krátce věnuje zahraničnímu (Beneš, Londýn, exilová vláda a zmínka o československých vojácích bojujících i v Africe) a domácímu odboji (ÚVOD, pronásledování gestapem, radikalizace odboje). Kromě základního textu jsou zde další zdroje k tématu pro práci žáků: ukázka z filmu *Silver A* (demonstrace atmosféry po atentátu a otázka, fotografie shromáždění na podporu protektorátní vlády z roku 1942 v Praze (Jaké asi byly důvody lidí k účasti na manifestaci?). Třetím zdrojem je úryvek z propagandistického německého filmu (1945) – žáci mají uvést argumenty z filmu na podporu protektorátního zřízení.

21 Podrobné informace ad klíčové kompetence a hladiny/úrovně klíčových kompetencí in: <https://dejepisplus.npi.cz/o-projektu/> (30. 3. 2023).

Jak zdůvodňoval ministr Hrubý potřebu nalézt atentátníky? Tuto otázku pokládají autoři učebnice žákům v závěru lekce v *historylabovém* cvičení nazvaném „Měli udat cyklistu?“

Z uvedeného je zřejmé, že učebnice klade důraz na práci žáků s dobovými prameny a dalšími zdroji, začleněno je i zjišťování morálních hodnot, názorů žáků. Důležitou roli hraje diskuze a primární cíl je zodpovědět badatelskou otázku.

Z analýzy tří učebnic využívaných v současnosti základními školami vyplývají tři různé možnosti, jak žákům představit téma protektorátu či Slovenského státu / Slovenské republiky. Naším cílem však bylo primárně zjistit, kterým informacím učebnice věnují pozornost. Můžeme konstatovat, že všechny tři v referátu uváděné učebnice v zásadě akcentují stejné páteřní informace a liší se ve výčtu podrobností, doplňkového textu a ikonografie. Velmi odlišná je i úroveň otázek a úkolů pro žáky.

Nejméně detailní je ve výkladu badatelská učebnice, která vyzdvihuje především multiperspektivitu (různé typy zdrojů – náhledy na atentát na Heydricha nebo filmové zdroje *Silver A* – propaganda výplod protektorátního zřízení) a mezioborovost (morálka, občanská nauka). Rovněž rozvíjení klíčových kompetencí je v této učebnici na velmi solidní úrovni. Nedostatkem může být především příliš úzké zaměření na české dějiny s akcentováním holokaustu a nezařazení dějin slovenských. Za vhodné bych rovněž považovala užší propojení s evropskými respektive světovými dějinami, tzn. určité zasazení do širšího historického kontextu.

Závěrem považuji za nutné konstatovat, že sledované učebnice (i nezařazené do obsahové a textové analýzy v tomto článku)²², s výjimkou posledního analyzovaného učebního textu z provenience Ústavu pro studium totalitních režimů a částečně také „přechodné“²³ učebnice z nakladatelství Didaktis, neodpovídají moderním trendům výuky dějepisu. Jsou zaměřeny primárně faktograficky, zcela minimálně kladou důraz na rozvoj kritického myšlení žáků a formování jejich historického vědomí cestou badatelství. Na příkladu analýzy verbálních i ikonických textů, včetně položených otázek a zadaných úkolů, zaměřených na téma *Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát / Slovenská republika*, je možné doložit absenci rozvoje samostatné činnosti žáků či zvyšová-

22 Jde i o učebnice z nakladatelství Nová škola Brno nebo PRODOS Olomouc, případně TAK-TIK Praha.

23 Přechodné míněno v tom smyslu, že obsahují velké penzum faktografie, ale zároveň jsou již zaměřené na kritické myšlení žáků, odůvodňování odpovědí a objasňování (proč).

ní hladin klíčových kompetencí. Chybí analyticky i deduktivně orientovaná zadání.

Vzhledem k faktografii obsažené v učebnicích je rozsah učiva zaměřeného na protektorát z mého pohledu dostatečný v textech z nakladatelství SPN, Fraus i dalších zde neuvedených. Učebnici *Soudobé dějiny* bych naopak vytkla absencí jakéhokoli základního textu. Slovenský stát tato nová učebnice např. nezmiňuje vůbec. Do budoucna bude nutný určitý oboustranný kompromis a průsečík obou přístupů.

Ve Slovenské republice nemají vyučující a žáci možnost výběru mezi učebnicemi několika nakladatelství. Ministerstvem školství je zde akreditována pouze jedna učebnicová řada. Slovenskému státu logicky věnuje tento učební text dostatečný prostor, jakkoli nerezonující s moderními učebními trendy, avšak téma *Protektorátu Čechy a Morava* není ve slovenských učebnicích uvedeno vůbec.²⁴

POUŽITÉ ZDROJE

Normativní zdroje

KKZV – *Klíčové kompetence v základním vzdělávání*. Praha 2007.

Rámcové vzdělávací programy, 2007, online in: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy> (30. 3. 2023)

Učebnice

ČORNEJ, Petr – ČORNEJOVÁ, Ivana – PARKAN, František – KUDRYS, Milan: *Dějepis pro střední odborné školy. České a světové dějiny*. Praha 2016

KOVÁČ, Dušan – KRATOCHVÍL, Viliam – KAMENEC, Ivan – TKADLEČKOVÁ, Herta: *Pátrame po minulosti. Dejepis 9*. Bratislava 2015

KUKLÍK, Jan – KUKLÍK, Jan: *Dějepis 4 pro gymnázia a střední školy. Nejnovější dějiny*. Praha 2005

PARKAN, František – MIKESKA, Tomáš – PARKANOVÁ, Markéta: *Dějepis 9 učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Praha 2018

Soudobé dějiny – badatelská učebnice dějepisu pro 9. ročník. Praha 2022

VÁLKOVÁ, Veronika: *Dějepis 9 pro základní školy. Nejnovější dějiny*. Praha 2009

24 KOVÁČ, Dušan – KRATOCHVÍL, Viliam – KAMENEC, Ivan – TKADLEČKOVÁ, Herta: *Pátrame po minulosti. Dejepis 9*. Bratislava 2015.

Literatura

- ČAPEK, Vratislav a kol.: *Didaktika dějepisu II*. Praha 1988
- KAPUSTOVÁ, Irena: *Kánon velkých Čechů v učebnicích dějepisu od roku 1918 a způsoby formování historického vědomí mládeže v současnosti*. Ostrava 2021
- LABISCHOVÁ, Denisa – GRACOVÁ, Blažena: *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava 2010
- MAŇÁK, Josef – KLAPKO, Dušan (eds.): *Učebnice pod lupou. Pedagogický výzkum v teorii a praxi*. Brno 2006
- PAŘÍZEK, Vlastimil: *Obecná pedagogika*. Praha 1991
- SCHREIBER, Waltraud und Kol.: *Historisches Denken. Ein Kompetenz-Strukturmodell. Kompetenzen: Grundlagen – Entwicklung – Förderung, Band 1*. 2006, online in: https://edoc.ku.de/id/eprint/1768/1/Sonderdruck_Kompetenzen.pdf (30. 3. 2023)
- SEIXAS, Peter – MORTON, Tom: *The Big Six: Historical Thinking Concepts*, online in: <https://historicalthinking.ca/historical-thinking-concepts> (30. 3. 2023)